

## **СТИЛЬОВА ДЕФОРМАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГВІВ**

---

У статті йдеться про порушення стильової цілісності українського тексту, насамперед на граматичному рівні, у мовленні російсько-українських білінгвів — соціально і кількісно вагомої мовної групи, яка сьогодні активно впливає на стан української мови, та про чинники сучасної мовної ситуації, що визначають їх мовну компетенцію. На противагу явищам колоквіалізації, які здебільшого виявляються на лексичному рівні і є осмисленим виявом метамовної рефлексії, розглядаються типологічно відмінні тенденції до несвідомої формалізації та невмотивованого граматичного «окниження» текстів не книжних стилів через зміну співвідношень у вживанні синтетичних та аналітичних засобів, активних та пасивних конструкцій, особливих дієслів та віддієслівних іменників.

Ключові слова: стильова деформація, мовлення російсько-українських білінгвів, мовна компетенція, аналітизація, окниження.

Поштовхом до написання цієї статті стали спостереження за українським мовленням слухачів факультету другої вищої освіти Київського інституту перекладачів — осіб, переважна більшість яких належить до соціально і кількісно вагомої мовної групи російсько-українських білінгвів, яка сьогодні відчутно впливає на стан української мови. Для багатьох представників цієї мовної групи активне використання української мови обмежується офіційною сферою.

Ще донедавна через відсутність державного статусу української мови розвиток її офіційно-ділового стилю, як і інших нехудожніх функціональних різновидів, штучно стримувався, що створювало значні функціональні лакуни у використанні літературної мови. Для багатьох представників україномовної спільноти активне мовлення українською не виходило за межі розмовно-побутової сфери.

За останні десятиліття в українському мовленні великих мовних груп стають помітними зовсім інші функціональні лакуни. Одним з найвагоміших чинників сучасної мовної ситуації в Україні є те, що залучення до активного використання української мови представників середнього та вищого соціальних прошарків відбувається через офіційно-ділову сферу їх спілкування. Опанування книжно-писемного різновиду української літературної мови, мало підкріплене усно-розмовними навичками, є однією з причин стильових зрушень і деформацій у мовленні російсько-українських білінгвів. Ступінь таких стильових деформацій безпосередньо пов'язаний з їх мовною компетенцією і часто виявляється пропорційним до відносного рівня мовної компетенції російсько-українського білінгва: чим вищий відносний рівень мовної компетенції, тим відчутнішими є стильові деформації українського тексту.

Предметом нашого розгляду є порушення стильової цілісності українського мовлення через невмотивоване «окнижнення» тексту, насамперед граматичне, унаслідок зміни співвідношень в уживанні синтетичних та аналітичних засобів, словотвірних, морфологічних і синтаксичних. Мова піде про зумовлений соціолінгвістичними чинниками тенденційний вибір мовних засобів, який призводить до стильової деформації та стильової розбалансованості тексту.

Коли ми говоримо про стильову цілісність тексту, маємо на увазі його ідеальну тривимірну модель, у якій лексичне й граматичне наповнення зумовлені віртуальним прагматичним складником. При стильовій збалансованості тексту суперечностей між засобами вираження й прагматичними намірами мовця не виникає. Як відомо, одним з найважливіших стилетворчих чинників є співвідношення між книжними й некнижними (більш книжними — менш книжними) виражальними засобами. Це співвідношення погано піддається зовнішньому «нормативному» регулюванню, тому що є експліцитним виявом цілого комплексу мовних і позамовних аргументів, які належать до компетенції прагматики. Як гіпотезу ми висуваємо положення про те, що для російсько-українських білінгвів фактор «другої мови» стає причиною стильового «окнижнення» тексту і виявляється в доборі граматичних і лексичних засобів вираження. Відповідно, за умови незмінності прагматичних параметрів мовлення, «окнижнення» виражальних засобів призводить до невідповідності між прагматичними намірами мовця й матеріальними засобами їх реалізації. Якщо врахувати зміни, які вносить мовець у своє мовлення при перемиканні кодів, тенденції в доборі засобів вираження можна піддати кількісному аналізу.

В. Лабов у своїй праці «Дослідження мови в її соціальному контексті» стверджує, що попри велику кількість стильових параметрів, які виділяються при аналізі, усі стилі можна розташувати за значеннями одного-єдиного параметра — за ступенем уваги, з яким мовець ставиться до свого мовлення. При цьому мається на увазі, що мінімальний ступінь уваги (тобто самоконтролю) характерний для недбалого спонтанного мовлення в розмові, яка становить для мовця мінімальний інтерес<sup>1</sup>. Відповідно максимальний ступінь самоконтролю за мовленням виявляється в книжно-писемних його різновидах.

В українському мовленні російсько-українських білінгвів при перемиканні коду з «мови комфорту» на другу мову ступінь самоконтролю за мовленням природно зростає, а відповідно, за умови незмінності інших прагматичних чинників, має зростати також і рівень «окниженості» тексту. Таким чином, наше припущення про вплив фактора «другої мови» на формальні параметри тексту не суперечить уявленням американського лінгвіста про ступінь самоконтролю за мовленням як визначальний стильовий параметр.

Щоб окреслити стильові зрушення, які виникають у мовленні російсько-українських білінгвів унаслідок перемикання коду, зупинимось на стилістичних характеристиках мовних засобів, сукупність яких визначає рівень «окниженості» тексту, зокрема вже згадуваних пар аналітичних та синтетичних граматичних синонімів, а також предикативних конструкцій та їх трансформованих відповідників — конструкцій з віддієслівними іменниками.

---

<sup>1</sup> Прикметно, що той самий рівень багатьох важливих мовних змінних спостерігається й у стані емоційного збудження. При підвищеному інтересі до розмови самоконтроль за власним мовленням залишається мінімальним. Див.: Лабов В. Исследование языка в его социальном контексте // Новое в лингвистике.— М., 1975.— Вып. 8.— С. 120.

Уже давно помічено, що мовні явища, зокрема й граматичні, залежно від змісту, характеру й мети мовлення виявляються з різною інтенсивністю, а отже, є можливість використовувати кількісний аналіз таких явищ для окреслення стильових параметрів тексту<sup>2</sup>. Статистичні дослідження підтверджують, що «відношення частоти іменників до частоти дієслів може вказати на номінативність (статичність) чи вербальність (динамічність) розповіді»<sup>3</sup>. Однак слід наголосити, що із зростанням ступеня книжності мовлення змінюється не лише кількісний, а й якісний склад дієслівних форм: на зміну особовим приходять допоміжні дієслова, дієприкметники, інфінітиви. Згідно з даними статистичних досліджень, особове дієслово як самодостатній носій динамічної ознаки є незамінним для динамічного усно-розмовного мовлення, але поступається місцем неособовим формам та іменним частинам мови у статичних книжних текстах.

Унаслідок невмотивованої зміни в бік «окнижнення» кількісних співвідношень між дієсловами й іменниками, між синтетичними й аналітичними присудками втрачається динаміка мовлення, воно стає більш статичним. Згортання дієслівних конструкцій до іменникових також супроводжується втратою динаміки, крім того, нагромадження іменників у непрямих відмінках обтяжує синтаксис й утруднює сприйняття тексту. Водночас аналітичні граматичні засоби визнаються більш універсальними й однозначними на противагу синтетичним, яким властиві омонімія, багатозначність і подекуди граматична надлишковість. Тому аналітизаційні вияви в мові нерідко розглядаються як наслідок закономірного вдосконалення мовної техніки. При заміщенні синтетичних засобів аналітичними мовлення вирає в простоті й прозорості (мотивованості)<sup>4</sup>, однак втрачає в динамічності, образності й виразності.

Якщо зважити на сукупність диференційних змістових ознак, які розрізняють синтетичні й аналітичні граматичні форми, таких як омонімія, полісемія, синонімія — однозначність; динамізм — статичність, слід визнати, що існують прагматичні передумови для функціональної дистрибуції синтетичних і аналітичних граматичних засобів.

Справді, якщо існує можливість вибору між аналітичним і синтетичним синонімами, українська мова, синтетична за своєю природою, у своєму уснорозмовному різновиді віддає беззастережну перевагу синтетичному варіанту. Такі преференції (за наявності вибору) послідовно реалізуються на різних мовних рівнях: словотвірному (*рослий — високий на зріст; братова — дружина брата; вантажівка — вантажний автомобіль*); морфологічному (*яскравіший — більш яскравий; сидітиме — буде сидіти; сідайте, сідаймо — прошу сідати*); синтаксичному (*допомагати — надавати допомогу; подякувати — висловити вдячність; розмовляти — мати розмову; заговорити — почати розмову; великий — великий за обсягом, великий за розміром; швидко — з великою швидкістю*). Пропорція аналітичних конструкцій зростає в книжно-писемних різновидах мовлення і є максимальною в найбільш формалізованих офіційно-ділових і наукових текстах.

Дослідження виявів аналітизму й синтетизму як типологічних ознак різних мов триває вже близько півтора століття й далі залишається одним з актуальних напрямків граматики. Об'єктом вивчення в цьому контексті найчастіше ставала

<sup>2</sup> Статистичні параметри стилів.— К., 1967.— С. 96.

<sup>3</sup> Сучасна українська літературна мова. Стилїстика.— К., 1973.— С. 578.

<sup>4</sup> Гак В. Г. Синтетизм // Лингвистический энциклопедический словарь.— М., 1990.— С. 451.

система формотворення. При цьому мови аналітичні нерідко протиставлялися синтетичним за критерієм «досконалості мовної техніки», а аналітизація розглядалася як закономірний наслідок еволюції синтетичних мов. І хоча такі «оцінні» підходи в лінгвістичних дослідженнях були визнані некоректними, усе ж, на думку О. Дубової, «до цього часу в певних випадках описи аналітизаційних виявів у синтетичних мовах не позбавлені супроводу схвальних інтонацій»<sup>5</sup>. Відмовившись від схвальних або осудливих оцінок виявів аналітизму й синтетизму, дослідниця поставила собі за мету визначити характер співвідношення синтетичних та аналітичних одиниць в українській і російській мовах і з'ясувати чинники, які впливають на динаміку цього співвідношення. Об'єктом її вивчення є насамперед ті фрагменти формотворчих систем, у яких виявляється (або вбачається) співіснування типологічно протиставлених синтетичних та аналітичних засобів формотворення. Аналізуючи місце в системі мови синонімічних аналітичних і синтетичних елементів, ілюструючи співіснування типологічно протилежних тенденцій аналітизації та синтезації, автор, однак, не торкається питання функціональної дистрибуції цих граматичних синонімів у мовленні: «Аналіз зосереджено на літературній — основній і найвищій — формі існування національних мов, оскільки визначити генеральні напрями розвитку еволюційно-типологічних тенденцій дозволяє розгляд матеріалу, не позначеного функціональними або територіальними обмеженнями»<sup>6</sup>. Таке твердження, на наш погляд, дискусійне й не цілком коректне, зокрема тому, що й у межах літературної мови співіснують її різновиди з певними функціональними обмеженнями.

У пошуках відповіді на питання про причини посилення ознак аналітичності в деяких флективних мовах особливе місце належить О. О. Потєбні, який зазначав, що причину втрати одних форм і утворення інших варто шукати у видозмінах самих граматичних значень, зумовлених ускладненням і диференціацією мисленнєвого змісту: «Як би не складно було довести в окремих випадках, що описова форма, витісняючи просту, вносить у мову новий зміст, ми в цілому маємо вважати, як на підставі окремих спостережень, так і аргіогі, що заміна простої форми на складну є не лише латкою на старий одяг, а створенням нової форми думки, ... є щось, очевидно більш узгоджене з новими її потребами»<sup>7</sup>.

Якщо погодитися з думкою, що еволюційні видозміни форми зумовлені потребою видозміни змісту, слід визнати, що варіативні формальні засоби, які вживаються в мовленні, зокрема синтетичні й аналітичні, не є цілком тотожними за змістом, а отже, їх функціональна дистрибуція є явищем закономірним і прогнозованим.

Ілюстрацією цієї тези може бути послідовна аналітизація граматичних засобів (морфологічних і синтаксичних, зокрема й на макроструктурному рівні), яка постає як визначальний напрям історичних змін формальної структури тексту українських директивних документів, зумовлений комунікативно-прагматичними чинниками. Явище послідовної аналітизації граматичних засобів характеризує історичний розвиток українських директив XII–XVII ст. як одного з найбільш формалізованих книжних жанрів. Показником високого ступеня формалізованості тексту українських директивних документів є існування ви-

<sup>5</sup> Дубова О. А. Синтетизм та аналітизм у морфологічних системах української та російської мов (типологічний аспект): Дис. ... д-ра філол. наук.— К., 2004.— С. 4.

<sup>6</sup> Там же.— С. 12.

<sup>7</sup> Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике.— М., 1958.— Т. 1–2.— С. 66.

разної композиційної моделі, компонентами якої є елементи пропонованого дипломатикою умовного формуляра офіційних документів. Українські директиви XII–XVII ст. нараховують до одинадцяти таких композиційних елементів, кожний з яких можна розглядати як окремий семантико-граматичний інваріант. Динаміка лексичних і граматичних засобів вираження інваріантного значення ілюструє послідовну аналітизацію як на рівні окремих речень (поступове витіснення синтетичних форм предикатів аналітичними, у яких лексикалізуються модально-граматичний і змістовий компоненти), так і на рівні макроструктури тексту, що виявляється в розчленуванні окремих композиційних елементів тексту та їх функціональній дистрибуції на «модально-граматичні» й «змістові»<sup>8</sup>.

Так, зокрема, аналітизація засобів вираження предиката зі значенням волевиявлення в директивних текстах XIV–XVII ст. відбувалася в напрямку від синтетичних форм імператива та інфінітива у XII — першій половині XIV ст. («А коли чій человекъ у злодѣйство упадетъ, а будетъ осподарь его то е вѣдаль, а люба и съ нимъ удѣль имѣль, а будетъ на то доводъ: и тотъ такъ *терти*, какъ который злодѣй» — АЗР, I, 81); «а тивуном и слугамъ его въ то *не вступатися* и ничѣмъ черезъ пошлину *не обидити*» — Г., XIV, 69) до аналітичних дієслівних форм: від середини XIV ст. — з модальними частками та модальними дієсловами у функції граматичного компонента («а *ненадобѣ* то никому *оуступатися*» — Г., XIV, 18), «*масть быти каранъ* яко винный» — Г., XIV, 45) з тенденцією до подальшого увиразнення модального компонента та з поступовим формуванням системи повнозначних дієслівних форм для його передачі — *приказуемъ, розказуемъ, жадаемъ, хочемъ мѣти* та ін. («*Приказуемъ, абы есте князя Костянтина Ивановича Острозского, гетмана нашего, во всемъ были послушны*» — АЗР, II, 31), які вже в документах другої половини XVI ст. стають пріоритетними і втрачають стилістичну маркованість. Так розвивалася граматична семантика висловів-перформативів, які є логічним і граматичним ядром директивного тексту.

У процесі розвитку директивного жанру офіційно-ділового стилю послідовна аналітизація засобів вираження предиката в реченнях-перформативах супроводжувалася й аналітизацією окремих елементів макроструктури директивного тексту: розчленуванням окремих композиційних елементів тексту на функціонально розмежовані «модально-граматичні» й «змістові». Ці процеси завершилися наприкінці XVI — на початку XVII ст. виробленням чіткої й логічної структури тексту-перформатива<sup>9</sup>.

Водночас еволюційно-типологічне дослідження явищ морфологічного синтетизму й аналітизму, здійснене без урахування функціональної дистрибуції відповідних граматичних засобів, як стверджує О. Дубова, не дає підстав говорити про існування якоїсь виразної однолінійної тенденції — аналітизації або синтетизації<sup>10</sup>.

Якщо прийняти тезу про функціональну дистрибуцію в мовленні аналітичних і синтетичних граматичних засобів, зумовлену потребою диференціації деяких відтінків змісту, слід визнати, що порушення цієї дистрибуції в мовленні ро-

<sup>8</sup> Ажнюк Л. В. Директивні документи українського середньовіччя: розвиток семантико-граматичної структури тексту // Мовознавство. — 1998. — № 4–5. — С. 30–42.

<sup>9</sup> Там же.

<sup>10</sup> Дубова О. А. Знач. праця. — С. 381.

сійсько-українських білінгвів призводить до помітних комунікативних втрат на відрізок суб'єкт — адресат мовлення.

Якщо першопричиною стильового «окнижнення» тексту при перемиканні кодів можна вважати фактор «другої мови», то ступінь його безпосередньо пов'язаний із мовною компетенцією. Проведені експерименти засвідчують, що ступінь стильової деформації часто виявляється пропорційним відносному рівневі мовної компетенції російсько-українського білінгва. Для прикладу подаємо оригінальний текст — художню розповідь на нечітко окреслену тему. Його автором є студентка факультету другої вищої освіти з базовою філологічною освітою, журналістка. Рівень її мовної компетенції, порівняно з іншими представниками досліджуваної мовної групи, можна оцінювати як високий.

**Текст 1.** *Протягом польоту Інна мала стомлений вигляд і неодноразово висловлювала своє невдоволення з приводу низького рівня сервісу і занадто напруженого графіка роботи, через який знов, з огляду на брак часу, змушена була відмовитися від відвідання історичних місць. Її напарник висловлював свої сподівання щодо того, що наступне перебування в столиці Іспанії буде більш тривалим, робив спроби покепкувати з приводу розміру одягу стюардеси та її англійського спелінгу й загалом докладав усіх зусиль, щоб розрадити її й відвернути від невеселих прихованих думок, які, на його погляд, були причиною її роздратованості*<sup>11</sup>.

Сучасна мовна ситуація в Україні визначається ще кількома факторами, які резонують із фактором «другої мови» і призводять до порушення стильового балансу мовлення російсько-українських білінгвів. Зокрема це фактор середньої й вищої освіти.

Асиметрія в опануванні книжно-писемного й уснорозмовного різновидів літературної мови починається ще зі шкільної лави; вона особливо відчутна для дітей, які не мають поза школою розмовної практики. На уроках української мови їх навчають уживати дієприкметникові й дієприслівникові звороти, добирати епітети, будувати складні синтаксичні конструкції й розставляти в них розділові знаки, а уявлення про уснорозмовне мовлення такі діти отримують здебільшого з текстів художніх творів, що входять до програми з української літератури. Мовлення персонажів цих творів, яке нерідко має знижене стилістичне забарвлення або містить відбиток історичної доби, не завжди може бути зразком для сучасної дитини. Тому дуже часто дитина з російськомовної родини, яка чудово відповідає українською на уроці історії або геометрії, потрапляючи в оточення україномовних дітей, відчуває труднощі в спілкуванні; саме в цій комунікативній ситуації дається взнаки брак мовної компетенції. (Сільські діти на річці граються в латки. Дитина з російськомовної київської родини хоче долучитися до гурту й кілька разів вигукує: «Я теж хочу брати участь! Я теж хочу брати участь!»).

Вища освіта з її єдиним обов'язковим для нефілологічних відділень курсом «Ділова українська мова» також не сприяє виробленню навичок уснорозмовного мовлення. Навпаки, як показав досвід роботи зі студентами, які здобувають

<sup>11</sup> У наведеному тексті курсивом виділено елементи, які ми характеризуємо як такі, що «окнижують» текст і мали б бути замінені, відповідно до його комунікативно-прагматичної спрямованості, менш книжними. Невиправдані «книжні» лексичні й граматичні елементи, що дисонують з прагматичними намірами мовця, отримали в стилістиці назву «канцеляритів» (див.: Галь Н. Слово живое и мертвое: от «Маленького принца» до «Корабля дураков». — 5-е изд., доп. — М., 2001. — 368 с.).

другу вищу освіту, поняття «ділова українська мова» вони, як правило, ототожують з поняттям «літературна українська мова», а уявлення про системні відмінності між книжно-писемним та уснорозмовним різновидами мовлення в них узагалі відсутні. Промовистим у цьому контексті є приклад спонтанного оцінного судження студентки щодо написаного нею оригінального тексту, фрагмент якого ми наводимо:

**Текст 2.** (Двоє друзів закохалися в одну дівчину)

... — Почекай, ми ж не можемо залишити це питання відкритим! Принаймні, дай мені можливість викласти свої аргументи!

На питання, чи не здається їй, що це досить незграбно, і чому б не сказати: «— Почекай, ми ж не залишимо все, як є! Тепер маєш і мене вислухати!», вона відповіла: «Я хотіла, щоб було по-літературному»(!!!).

Слід визнати, що не набагато глибшими є уявлення про стилістичну систему сучасної української мови й у багатьох випускників філологічних вузів — майбутніх учителів, перекладачів, журналістів (див. попередній приклад). У вирашній ситуації є лише ті, для кого українська є мовою не лише навчання. Але й ця категорія мовців не є цілком убезпеченою від книжно-писемної експансії. Для тих, хто використовує українську в розмовно-побутовому мовленні, шкільні й вузівські «окниженні» програми готують троянського коня гіперкорекції, пов'язаної з боязню суржику. Усі мовні явища, не охоплені вузівським курсом «Ділова українська мова», беруться під сумнів як «неблагонадійні», їх намагаються уникати навіть у невимушеній розмові. Нам відомі випадки, коли в дитини, яка говорила живою, загалом літературною мовою з незначними говірковими вкрапленнями, за кілька років навчання в столичному вузі включаються такі потужні механізми гіперкорекції, що вона вже може хіба що «спілкуватися» українською (принаймні в розмові з викладачем).

Ще одним чинником невмотивованого «окниження» українського мовлення, який діє в одному напрямку із уже згадуваними факторами «другої мови» й шкільної та вузівської освіти, стає дедалі відчутніший вплив англійської мови.

Уже чимало написано про хвилю лексичних англіцизмів, яка за останні десятиліття помітно видозмінила мовний ландшафт України, а також суттєво змістила в мовленні українців пропорції між питомими та іншомовними словами. Ці пропорції, до речі, є важливим показником ступеня книжності мовлення на рівні лексики. Ми ж хочемо зупинитися на впливі англійської граматики, який, можливо, є не таким очевидним. Найвідчутнішим наслідком цього впливу, на наш погляд, є все те саме порушення стильового балансу українського мовлення в бік «окниження» через зміну пропорцій між синтетичними й аналітичними граматичними засобами, а відтак — стильова деформація тексту.

Англійська мова, на відміну від української, є аналітичною за своєю граматичною природою, і таких виразних, як в українській, стильових переваг при виборі граматичних засобів (скажімо, синтетичних чи аналітичних присудків) у ній не існує. І хоча деякі з численних англійських аналітичних часових форм мають відмінне стилістичне забарвлення, загалом аналітизм у розмовному англійському мовленні є явищем цілком природним. Для російсько-українського білінгва, який рідко користується українською в побутовому мовленні і для якого українську споріднює з англійською елемент «вивченості», стилістичні відмінності між граматично однотипними українськими й англійськими аналітичними конструкціями, скажімо, пасивними реченнями, є малопомітними.

Такий мовець не відчуває акцентовано книжного стилістичного забарвлення українського *мав розмову* порівняно з англійським *had a talk*. Тому вивчені, закарбовані в пам'яті англійські граматичні моделі легко відтворюються вже в українській лексичній оболонці у вигляді фраз — стильових мутантів, як наприклад: «— Він десь недалеко, я мала *танець* із ним хвилину тому». Ця фраза — «витвір» автора українського перекладу американського кінофільму. Що ж казати про глядачів, особливо тих, які не мають постійної уснорозмовної практики і для яких мова кіноперсонажів — чи не найдоступніший і не найвпливовіший зразок усного українського мовлення?

Закономірною протидією живого мовного організму законсервованій у шкільних підручниках канонічно-безбарвній книжно-писемній мові, що рясніє епітетами й порівняннями, в умовах демократизації суспільного життя стали явища колоквіалізації й вульгаризації, дедалі помітніші з кінця 1980-х років у лексиці насамперед художнього, але також і публіцистичного й певною мірою навіть офіційно-ділового та наукового стилів<sup>12</sup>. Ці тенденції є виявом бажання авторів заповнити прогалини в стильовій парадигмі української мови, розширити набір мовностилістичних засобів за рахунок, зокрема, просторіччя, жаргонізмів та вульгаризмів.

Явища колоквіалізації є типологічно протилежними до стильового «окнижнення» й мають свою, відмінну соціальну основу. Вони виявляються в мовленні людей, які, по-перше, мають регулярну уснорозмовну практику, по-друге, є професіоналами слова — переважно журналістами або письменниками. Колоквіалізація здебільшого відбувається на лексичному рівні і є осмисленим виявом метамовної рефлексії. «Окнижнення» ж притаманне мовленню насамперед російсько-українських білінгвів, а також деяких інших «гіперкоректних» мовних груп, які намагаються говорити «по-літературному». Воно є несвідомим, немотивованим і поширюється з лексичного й на граматичний рівень, а отже, має глибші корені. Попри свою різновекторність і відмінну соціальну базу обидві ці тенденції призводять до схожих наслідків — стильової дестандартизації сучасної української мови.

Слід наголосити, що явище «окнижнення» ми розглядаємо саме як деформацію українського дискурсу російсько-українських білінгвів, що є наслідком їх недостатньої комунікативної компетенції. У мовленні досліджуваної соціальної групи це явище спостерігаємо на всіх мовних рівнях, але помітнішим воно стає в менш формалізованому мовленні. «Окнижнення» як стильову деформацію не можна ототожнювати з аналізаційними тенденціями, які супроводжують закономірний процес пошуку адекватних форм для статичного й формалізованого наукового й офіційно-ділового мовлення. Унаслідок істотного розширення функціонування української мови за останні десятиліття процес пошуку таких форм помітно активізувався. В українській мові існує давня історична традиція функціонального розмежування аналітичних і синтетичних граматичних синонімів за більш книжними й менш книжними різновидами мовлення; ця традиція відображає глибинні змістові відмінності між аналітичними й синтетичними граматичними засобами. Тому аналізаційні тенденції, що супроводжують ак-

<sup>12</sup> Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови // *Мовознавство*. — 2002. — № 4–5. — С. 34.



тивний розвиток книжних, формалізованих стилів і жанрів у сучасній українській мові, є явищем об'єктивним і закономірним.

Варто зазначити також, що за останні десятиліття помітних змін зазнала і сама структура комунікації в суспільстві, яке не випадково називають інформаційним. Зміни структури комунікації пов'язані зі зміщенням пропорцій між більш книжними й менш книжними функціональними варіантами в мовленні кожної особи. Тому пріоритетні для книжного мовлення граматичні моделі стають дедалі агресивнішими, їх вплив помітний і, ймовірно, зростатиме, хоч і не лінійно, у мовленні всіх соціальних груп. Важливо, щоб формалізована мова не стала «мовою-вбивцею» живої, динамічної, виразної, образної української мови. І це — одне із завдань мовної політики в Україні: потрібні якісні зміни у викладанні української мови в школах і університетах. Водночас це завдання й для лінгвістів: необхідне теоретичне осмислення явищ дивергенції функціональних різновидів мовлення з констатацією сучасного стану та історичної перспективи.

L. V. AZHNIUK

#### **STYLISTIC DEFORMATION IN THE UKRAINIAN SPEECH OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN BILINGUALS**

The paper addresses the violations of the stylistic integrity of the Ukrainian text primarily on the grammatical level in the speech of the Russian-Ukrainian bilinguals who make up a powerful social group influencing the Ukrainian language usage. The factors of the current sociolinguistic situation that determine their linguistic competence are discussed. As distinct from the phenomena of colloquialization usually having lexical manifestations resulting from the metalinguistic reflection, typologically different tendencies of subconscious formalization and unmotivated introduction of bookish stylistic elements into the non-literary style are investigated. The changes of correlations in the use of analytical and synthetic grammatical constructions, active and passive voices, personal verbal forms and verbal nouns are analyzed.

**Key words:** stylistic deformation, Russian-Ukrainian bilinguals, linguistic competence, analytization, bookishness.